

LANDSCHAPSSCHETS MUZIEKTHEATER

Vlaams Theater Instituut, 2006

Definitie en internationale context

Hoewel de term muziektheater in de Vlaamse context de laatste decennia een zeer specifieke betekenis - inclusief een eigen beoordelingscommissie voor erkenning en subsidiëring - heeft gekregen, kan het geen kwaad, al was het maar om redenen van taalhygiëne, het begrip nog eens in een historisch en theoretisch perspectief te plaatsen. Tot het midden van de twintigste eeuw waren opera en muziektheater hetzij identieke, hetzij aanvullende of overlappende begrippen. Soms werd de term muziektheater gebruikt om vormen aan te duiden waar de nadruk meer op het drama of het woord dan op de lyrische expressie lag (bijvoorbeeld de opera's van Monteverdi, Gluck of Wagner); soms voor vormen met gesproken dialogen zoals het *Singspiel* of de *opéra comique*; soms voor vormen die aanleunen bij de operette of de musical. Maar er was geen tegenstelling tussen genres; vaak waren muziektheater en opera gewoon synoniem.

In de jaren zestig van de vorige eeuw begon men de term specifiek te gebruiken voor allerlei nieuwe kleinschalige muziekdramatische werken, die zich afzetten tegen het als verouderd of reactionair ervaren instituut opera. Componisten als Maurizio Kagel, Luciano Berio, Hans Werner Henze, Luigi Nono, Alexander Goehr en Peter Maxwell Davies schreven zeer uiteenlopende werken, die men allemaal onder de term 'muziektheater' probeerde te vatten (OperaGrove, art. Music theatre). Gemeenschappelijk aan al die werken was niet zozeer een esthetische premisse, dan wel de kleinschalige organisatievorm, die - in tegenstelling tot het operabedrijf, dat vanwege de grote kosten een strikt organisatieschema en een tijdig opgeleverd resultaat veronderstelt - een *work in progress* mogelijk maakte. Als dusdanig beoogt de term 'muziektheater' niet zozeer een genrebeschrijving dan wel een organisatievorm (zie ook Del Rio, 1995). Die vorm werd in sommige landen vooral binnen of in de marge van de operahuizen beoefend; in andere ontstonden afzonderlijke gezelschappen of productiehuizen.

Dat neemt niet weg dat het onderscheid tussen muziektheater en opera conceptueel problematisch blijft, zeker in het licht van recentere ontwikkelingen. In het kader van hun creatiepolitiek grijpen vele operahuizen niet meer alleen naar grote, tijds- en kostenintensieve première's, maar in toenemende mate ook naar kleinschaliger nieuwe werken, die een flexibeler creatieproces mogelijk maken. Aan de andere kant zien we dat sommige muziektheaters ook echte operaproducties of relatief 'zware' nieuwe werken produceren. Om het nog ingewikkelder te maken gebeurt dit vaak in coproductie met 'grote' operahuizen.

In elk geval kan een landschapstekening van het muziektheater enkel een juist perspectief bieden als ze – ten minste zijdelings – ook alle operaproductenten, evenals producenten van andere verwante genres (operette, musical, ...) meeneemt.

Muziektheater in Vlaanderen

De Vlaamse Kameropera onder directie van Arnold Brand voerde als eerste kleinschalige opera's ten tonele. Vanaf de jaren tachtig ontstond in Vlaanderen een aantal onafhankelijke muziektheatergezelschappen, al waren er ook initiatieven binnen de operahuizen. Die evolutie schrijft zich enerzijds in in de beweging van 'opera tot theater maken', die hier door Gerard Mortier eerst in de Munt en later in de Vlaamse Opera werd gelanceerd; anderzijds was ook de invloed van de hierboven beschreven internationale stroming belangrijk (Transparant was nauw verbonden met Peter Maxwell Davies). Sommige van die gezelschappen hielden zich expliciet bezig met de creatie van nieuwe muziektheaterwerken (Het muziek Lod, Walpurgis); andere produceerden daarnaast ook traditionelere kleinschalige operavoorstellingen (Transparant, Opera Mobile).

Door de invoering van het Podiumkunstendecreet in 1993 werden al die organisaties onder de noemer 'muziektheater' geplaatst. Die term werd in dat decreet tamelijk vaag omschreven als 'een geheel van activiteiten die betrekking hebben op opera, operette en musical en multidisciplinaire kunstuitingen met uitzondering van de Vlaamse Opera en het Koninklijk Ballet van Vlaanderen'. Die laatste beperking sloeg op de organisaties waarvan de subsidie nominatim in de begroting was ingeschreven. Onder 'multidisciplinaire kunstuitingen' wilde men de nieuwe vormen van muziektheater meenemen. De toenmalige minister van cultuur, Patrick Dewael, wilde immers het cultuurleven in Vlaanderen nieuw leven inblazen door de focus te leggen op kunstenaars in plaats van op organisaties, door initiatieven van jonge kunstenaars te stimuleren en door naast het teksttheater ook andere kunstvormen en kunstencentra te subsidiëren. Hiertoe werden twee vormen van subsidiëring in het leven geroepen: structurele subsidie over periodes van vier jaar voor gevestigde organisaties en projectsubsidie voor het jong aanstormend talent.

Het huidige muziektheaterlandschap is in niet geringe mate bepaald door de consequente structurele subsidiëring onder het podiumkunstendecreet. De Vlaamse Opera en de structureel gesubsidieerde muziektheatergezelschappen konden gestaag aan kwaliteitsverbetering en professionalisering werken, waardoor ze nu een hoog kwaliteitsniveau en een goede internationale inbedding hebben bereikt.

Daarnaast zijn er de projectsubsidies die als een soort laboratorium van het muziektheaterlandschap fungeren. De projecten zijn erg uiteenlopend, functioneren soms als interessant experiment, soms als een springplank naar nieuwe avonturen. Een aantal projecten bleken eendagsvliegen en hebben noch artistiek noch organisatorisch een vervolg gekregen. Anderen konden enkele jaren lang producties maken en verdwenen dan van het toneel. Toch konden ook enkele gezelschappen doorgroeien naar structurele subsidiëring.

Over lange tijd beschouwd is er uit de projectsubsiëring niet beduidend meer voortgekomen dan uit het niet-gesubsidieerde circuit. Daar kon een aantal organisaties zich nestelen (soms met subsidie van provincie of gemeente of door goede inbedding in het circuit van culturele centra); de kwaliteit bleef echter vaak een probleem.

Initiatieven die niet zo goed in het kader van de subsidietechniek pasten, hadden het moeilijk. Zo kwam een initiatief van kunstencentrum deSingel om regelmatig een festival van kleinschalige opera en muziektheater te organiseren, bij gebrek aan middelen niet van de grond.

Clusters in het Vlaamse veld

Opera

Vlaanderen betoelaagt één groot operagezelschap, de Vlaamse Opera, dat twee huizen bespeelt, een in Antwerpen en een in Gent. Van groot belang voor het Vlaamse landschap is eveneens de Munt, een federale instelling die zich op alle gemeenschappen van het land richt. Beide instellingen hebben zowel een nationale als een internationale uitstraling en hebben weinig concurrentie. Enkele pogingen vanuit de commerciële sector (Music Hall) om grootschalige spektakelproducties op te zetten hebben geen vervolg gekregen. Daarnaast programmeert een aantal cultuur- en kunstencentra operaproducties uit het voormalige Oostblok, die evenwel nooit de kwaliteit halen van onze gesubsidieerde huizen. Recenter hebben we het ontstaan gezien van zomerse operaproducties in openlucht, van de Brusselse organisatie Idée Fixe (producties in de kastelen van Ooidonk en Terhulpen) en van de Zomeropera Alden Biesen (in de gelijknamige landcommanderij in Bilzen). Die laatste organisatie kreeg herhaaldelijk projectsubsidie. Verder bereiken een aantal kleinschalige, moderne of historiserende internationale operaproducties onze festivals (bijvoorbeeld het KunstenFESTIVALdesArts) of kunstenhuizen (deSingel, Bozar, Concertgebouw Brugge).

Eén gesubsidieerd muziektheatergezelschap (Muziektheater Transparant) produceert soms pure operavoorstellingen, vaak in coproductie met operahuizen maar zonder daarvoor altijd de rigide productiestructuur van een operahuis te hanteren.

Operette

De professionele operetteproductie is in Vlaanderen zo goed als dood. De operahuizen programmeren sporadisch een van de klassiekers. Verder bestaan er enkele semi-professionele gezelschappen (Het Vlaams Muziektheater, Muziektheater Brasschaat), die zeer traditionele voorstellingen brengen en nooit door de Vlaamse Gemeenschap werden gesubsidieerd. Daarnaast bestaan er nog amateuristische operettekringen.

Musical

Op dit ogenblik bevindt het musicallandschap in Vlaanderen zich in een vacuüm dat is gecreëerd door onzekerheid over de financiering. Enerzijds besliste de minister om het hele musicalverhaal onder te brengen in de beleidslijn voor de cultuurindustrieën; anderzijds verkreeg één organisatie, S.T.I.H.M.U.L (Stichting Hedendaagse Musical), door een beslissing van de Raad van State toch een subsidie.

Hoe het musicallandschap in Vlaanderen er in de nabije toekomst zal uitzien, is dus in hoge mate afhankelijk van de concrete invulling van de beleidslijn voor de cultuurindustrieën. Musical Vlaanderen was de 'natuurlijke' erfgenaam van de Musicalafdeling van het Ballet van Vlaanderen, maar werd niet gehonoreerd in de voorbije subsidieronde. Geert Allaert Theaterproducties (voor Musical Hall Group) profileert zich vooral met grootschalige producties. Het hoger genoemde S.T.I.H.M.U.L

(voorheen Musicalhuis) wil zich toelagen op het stimuleren van vernieuwende, experimentele musical. Dit willen zij doen door het opzetten van co-producties, het ter beschikking stellen van infrastructuur voor repetities en toonmomenten, en door samenwerking met openbare media. Het is vooralsnog onduidelijk welke spelers in het toekomstige veld een plaats zullen hebben. Ook het Gentse gezelschap Backstage zou zich nog kunnen positioneren.

Daarnaast worden er musicalachtige producties gebracht door theatergezelschappen en bespelen Nederlandse commerciële musicals ook Vlaamse zalen.

Muziektheater

Onder het kunstendecreet worden zeven muziektheatergezelschappen structureel gesubsidieerd. Vier daarvan behoorden reeds langer tot het landschap: Het muziek Lod, Muziektheater Transparant, Walpurgis en Theater De Spiegel. De eerste drie komen overeen met de internationale definitie van het muziektheater zoals boven omschreven en werden als dusdanig van het eerste uur betoelaagd. Drie nieuwe spelers zijn zeer verschillend van aard: bij Braakland/ZheBilding speelt de muziek meestal geen sturende rol, maar werkt eerder als een zeer gedifferentieerde en in detail uitgewerkte achtergrond voor de tekst. Compagnie KAIET! brengt volks, grappig, maar verfijnd muziektheater en Pantalone is op kinderen gericht.

We staan dus opnieuw voor een divers gesubsidieerd landschap, dat nog verscheidener wordt wanneer men de projectsubsidies meeneemt: Van Zilverpapier en Spiegeltjes brengt 'interculturele' projecten, Arthur is een spin-off van een commercieel evenementenbedrijf, terwijl Tirasila weer meer voor 'normaal' muziektheater kiest.

De cluster 'muziektheater' is dus zowel enger als ruimer dan wat als muziektheater wordt gesubsidieerd. Tot de kern van de cluster behoren ongetwijfeld de structureel of projectmatig gesubsidieerde gezelschappen: Het muziek Lod, Muziektheater Transparant, Walpurgis, Braakland/ZheBilding en Tirasila. Theater De Spiegel bevindt zich als 'figurenmuziektheater' aan de rand. Pantalone en een niet gesubsidieerd gezelschap als Compagnie Carlotta brengen muziektheaterproducties voor kinderen, iets wat ook door anderen gebeurt, onder meer door Transparant en door spelers uit het kunsteducatieve veld, zoals Jeugd en Muziek en vzw Musica. Verder behoren tot de cluster nog muziektheaterproducties die vanuit muziekensembles worden opgezet (soms met projectsubsidies maar even vaak niet), grote en kleine kunstencentra maken muziektheater (bijvoorbeeld De Rode Pomp/Verenigde cultuurfabrieken) en ook binnen teksttheatergezelschappen krijg je steeds vaker muziektheaterproducties te zien (bijvoorbeeld Johan Simons bij NTGent, Guy Cassiers bij het Toneelhuis).

Door de weinig duidelijke definiëring van het muziektheater worden ook organisaties gesubsidieerd die er slechts indirect mee te maken hebben. De voornaamste is Corban, dat een eigen artistieke taal heeft waarin video en muziek een geheel vormen.

Cabaret en aanverwante vormen

Met Compagnie KAIET! is er voor het eerst een gezelschap gesubsidieerd dat op locatie een cabaretachtig, speels theater brengt. Daarnaast toeren echter in het vrije circuit nog verschillende gezelschappen en personen die onder deze categorie kunnen thuisgebracht worden.

Een landschap met vele raakvlakken

Uiteraard overlappen sommige van deze onderdelen elkaar. Dat wordt vooral duidelijk bij coproducties. Vele muziektheaterhuizen coproduceren voor grotere producties met operahuizen en/of kunstencentra. Ook eenmalige samenwerkingsverbanden kunnen tot stand komen. Bovendien zijn er een heleboel informele raakvlakken: regisseurs werken zowel voor teksttheater als voor muziektheater en/of opera, waardoor andere geprefereerde medewerkers en organisaties mee in de boot genomen worden; muziekensembles gaan in zee met teksttheatergezelschappen om een muziektheaterproductie te maken, etc.

Belangrijk is ook dat vele kunstenaars in het (tekst-)theater, en in mindere mate in de dans, zich voor muziektheater gaan interesseren en coproductenten zoeken waarmee ze hun dromen kunnen waarmaken, bijvoorbeeld festivals, operahuizen, orkesten en muziekensembles, muziektheaters, stadstheaters, kunstencentra, ... Voorbeelden zijn An de Donder, Josse De Pauw of Wayn Traub, die met allerlei muzikale partners samenwerken. Bij enkelen vormt muziektheater (of aanverwante vormen van podiumkunst) zelfs een integrerend bestanddeel van de activiteiten binnen een organisatie die als een andere kunstvorm wordt gesubsidieerd. Dat is bijvoorbeeld het geval voor Jan Fabre en zijn organisatie Troubleyn (die ook coproduceert met operahuizen en muziektheatergezelschappen); voor Dirk Opstaele en Leporello, die een eigen traject in de rand van het muziektheater afleggen, dat nu ook uitmondt in opera; en voor Needcompany, waarvan sommige voorstellingen niet van muziektheater te onderscheiden zijn.

Toch tekenen twee grote velden zich af. Een eerste kern bestaat uit organisaties die gegroeid zijn uit de vernieuwingen die onder internationale invloed in de jaren tachtig werden opgezet en die aanleiding gaven tot de vernieuwde subsidiestructuur van de jaren negentig. Hiertoe behoren enerzijds de grote operahuizen en anderzijds de muziektheaters in enge zin (de kern rond Het muziek Lod, Walpurgis en Muziektheater Transparant). Het is dan ook niet verwonderlijk dat hier vele coproductiebanden zijn ontstaan, die verder ook thuishoren in internationale netwerken waar ook enkele Vlaamse kunstencentra (met name deSingel en het Kaaitheater), festivals (KunstenFESTIVALdesArts) en theatergezelschappen zich in hebben ingeschreven.

Het tweede veld is veel diverser: het bestaat vooral uit organisaties die vanuit allerlei beweegredenen muziek tot een wezenlijk onderdeel van hun podiumwerk hebben gemaakt. Dat sommige groepen het hier moeilijker hebben om zich te ontwikkelen en vaste voet aan de grond te krijgen heeft wellicht niet zo veel te maken met een gebrek aan subsidie, dan wel met de specifieke eisen van goed muziektheater. Dat vereist, meer dan teksttheater of dans, een sterke organisatiestructuur die de verschillende elementen (muziek, theater, dans, ...) kan coördineren en met elkaar doen versmelten.